

Türkiye'nin 1960-1980 Dönemindeki Parti Sisteminin Değerlendirilmesi

The Evaluation of Turkey's Party System in the Period of 1960-1980

Abdullah Metin¹

Öz

Parti sistemleri literatürün ortaya çıkış döneminde kabaca tek partili, iki partili ve çok partili olarak ayrılmakla birlikte sonraki çalışmalar bu tasnifleri detaylandırmış ve genişletmiştir. Geliştirilmiş olan tasniflerle Türkiye'nin parti sistemini inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmakla birlikte 1960-1980 dönemi özel olarak çalışılmamıştır. Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin 1960-1980 dönemindeki, parti sistemini araştırmaktır. Bu amaca ulaşmak için öncelikle mevcut literatürden hareketle parti sistemlerinin tasnif ölçütleri ortaya konulmuştur. Ardından Türkiye'de belirtilen dönemde gerçekleşen seçimler, bu seçimlerde meclise giren partiler, partilerin elde ettikleri oy oranları ve sandalye oranları verileri toplanmıştır. Veriler analiz edildiğinde Türkiye'nin belirtilen dönemdeki parti sisteminin mevcut sınıflamalara uymadığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine "hakim iki parti" ismiyle yeni bir tasnif gerçekleştirilmiş ve bu tasnifin sayısal ve ilkesel parametreleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyasi parti, Parti Sistemi, Hâkim iki parti sistemi, Seçim sistemi, Türkiye'de parti sistemi

Abstract

While party systems were classified as one-party, two-party and multi-party systems in the process of emergence of the literature, the subsequent studies have elaborated and extended this classification. Although a considerable amount of research has been devised to examine Turkey's party system, no research devoted to analyzing the 1960-1980 period was detected. So this paper aims to reconsider Turkey's party system in the period of 1960-1980. In order to achieve this aim, firstly, criteria for classifying party systems were identified by literature review. Subsequently, the data set was established by searching the followings: elections held in Turkey between aforementioned period, the parties represented in the assembly, percentage of vote and percentage of seats. The analysis of data revealed that none of the existing classifications is adequate to explain Turkey's party system in the 1960-1980 period. Thus, in this paper, a new category named "pre-dominant two-party system" was established, and the parameters of this category were defined.

Keywords: Political Party, Party System, Pre-dominant Two-Party System, Electoral System, Turkey's party system

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 12 / 12 / 2018

Accepted: 13 / 10 / 2019

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, abmetin@gmail.com, Orcid: 0000-0003-4426-6380.

Giriş

Günümüzde siyasi katılımın en önemli araçları partilerdir. Siyasi partiler ilk olarak İngiltere Parlamentosu'nda ortaya çıkmış, Batı Avrupa'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde anayasal demokrasilerin yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte siyasi hayatın içerisinde kendilerine yer bulmuşlardır. Siyasi partiler -mutlak monarşiler hariç- her ülkede iktidarın bir parçasıdır. Partiler, demokrasi ile yönetilen ülkelerde halk iradesinin temsil edilmesine aracılık eden en önemli örgütlenmelerdir ve bu yönüyle temsili demokrasinin asıl unsurlarıdır.

Siyasi partilerle ilgili çalışmalar yirminci yüzyılın ilk yıllarından itibaren başlamış ve günümüze değin artarak devam etmiştir. Bu çalışmaların başında Moisei Ostrogorski'nin 1902 yılında yayınladığı *La Démocratie et l'Organisation des Partis politiques* (İngilizcesi, Democracy and the Organization of Political Parties ismiyle yayımlandı) ve Robert Michels'in 1911 yılında yayınladığı *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens* (İngilizcesi, 1915 yılında Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy ismiyle yayımlandı) isimli eserleri yer almaktadır. Bu ilk çalışmalar siyasi partilerin sosyolojik ve tarihi kökenleri, parti yapılanmaları, liderlik gibi meseleleri ele almıştır.

1951 yılında Maurice Duverger *Les partis politiques* isimli eserini yayınlanmış ve siyasi partileri kuramsal bir yaklaşımla ele almıştır. Duverger bu eserini İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde, yani -Samuel Huntington'ın tasnifi (1991: 13-40) üzerinden belirtmek gerekirse- ikinci demokrasi dalgasının yayıldığı, siyasi partilerin daha fazla önem kazandığı bir dönemde ortaya koymuştur. Duverger, parti sistemlerini tek partili, iki partili ve çok partili olarak kategorilere ayırmıştır. Sartori *Parties and Party Systems* eserinde (1976) hâkim parti sistemini geliştirmiş, ayrıca çok partili sistemleri ılımlı ve aşırı olarak ikiye ayırmıştır. Sartori bu tasnifiyle parti sisteminin tanımlanmasında sayısal boyutun yanına kutuplaşma boyutunu da eklemiştir.

1960'lı yıllarda parti sistemi çalışmalarında istatistiksel ve matematiksel analizler kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar, meclise giren partilerin sayısından ziyade mecliste etkinliği olan partilerin sayısından hareketle parti sistemini yeniden analiz etmeye çalışmıştır. Oy oranından ziyade sandalye oranı veri olarak alınmaya başlanırken "etkin parti" (effective number of parties) terimi anahtar kavram haline gelmiştir. Bahsedilen çalışmaların başında Mark Kesselman'ın *Local Politics: A Statistical Examination of Grass Roots Consensus* (1966), John Wildgen'in *The Measurement of Hyperfractionalization* (1971), Markku Laakso ve Rein Taagepera'nın *Effective Number of Parties. A Measure with Application to West Europe* (1979) isimli makaleleri gelmektedir. Daha yakın tarihli bir örnek olarak Patrick Dunleavy ve Françoise Boucek'nin *Constructing the Number of Parties* (2003) makalesi gösterilebilir.

Partilerin meclis etkinliğini belirleyen sandalye sayısıdır, sandalye oranı ise seçim sistemiyle doğrudan bağlantılıdır. Bu sebeple parti sistemi çalışmaları seçim sistemlerini de içine alacak şekilde genişlemiştir. Parti sistemlerinin ortaya çıkışındaki tarihsel boyut da bir dizi çalışmaya konu olmuştur. Hans Daalder'in (1966) *Parties, Elites, and Political Developments in Western Europe*, Lipset ve Rokkan'ın (1967) *Party Systems and Voter Alignments*, Rae ve Taylor'ın (1970) *The Analysis of Political Cleavages* ve Flanagan'ın (1973) *Models and Methods of Analysis* isimli çalışmaları parti sistemleri ile tarihi süreçteki kırılmalar arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Parti sisteminin bağımlı değişken mi yoksa bağımsız değişken mi olduğu sorunsalı bu çalışmalardaki önemli tartışmalardan birisi olmuştur. Lipset ve Rokkan (1967) parti sisteminin bağımlı değişken olduğunu ileri sürerken, Sartori (1976) bağımsız değişken olduğunu iddia etmiştir.

Parti sisteminin tarihi boyutunu araştıran çalışmaları parti sisteminin değişimine dair çalışmalar izlemiştir. Parti sistemleri neredeyse her ülkede değişim göstermektedir. Öyle ki, bazı ülkelerde yarım asırda bile birkaç defa değişim gözlemlenmiştir. Parti sistemi tasnifine dair çalışmalar parti sisteminin değişime dair çalışmaları beslemektedir; kategoriler arttıkça bu kategoriler çerçevesinde yeni değerlendirme çalışmaları ortaya çıkmaktadır. Literatüre bakıldığında, Peter Mair'in (1997) *Party System Change: Approaches and Interpretations* isimli kitabı parti sisteminin değişimi konusunda kapsamlı bir teorik bakış açısı sunarken, Siaroff'un (2000) *Comparative European Party Systems: An Analysis of Parliamentary Elections since 1945* isimli eseri Avrupa ülkelerindeki parti sistemini ve değişimini göstermesi açısından önemli bir uygulama çalışmasıdır.

Parti sistemlerinin yanı sıra siyasi parti çalışmaları parti türleri, tipolojileri gibi alanlarda yoğunlaşmakla birlikte bahsedilen türde çalışmalar bu makalenin konusu dışındadır. Bu makale mevcut literatür ışığında Türkiye'de 1960-1980 arası dönemdeki parti sistemine odaklanmakta ve yeni bir parti sistemi kategorisi önermektedir.

1. Türkiye'de Parti Sisteminin Genel Görünümü

1923 yılında Halk Fırkası (sonradan CHP) ile başlayan tek partili hayat 1946 yılında yerini çok partili hayata bırakmıştır. 1950 sonrası Türkiye'nin parti sistemi çok partili sistem olarak adlandırılmakla birlikte literatürde çok partili sistem alt başlıklara ayrılmaktadır. Bu çalışmada önce 1923-2018 arası dönem tek partili sistem-çok partili sistem ayrımı üzerinden

genel görünümüyle sunulmuş daha sonra 1960-1980 arası ve 2002 sonrası dönemler geliştirilen kriterler ölçüsünde tekrar değerlendirilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde parti sistemi 1923'ten bugüne değişim göstermiştir. 1923'ten 1946'ya kadar ülke gerçek tek partili sistemle yönetilmiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (1930) dönemlerinde iki defa çok partili hayata geçiş denemesi yaşanmakla birlikte bu partiler genel seçime girecek kadar uzun ömürlü olmamış, 1946 yılına kadar Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin tek parti hükümeti devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı akabinde iç ve dış koşullardan dolayı çok partili hayata geçilmiş ve 1946 yılında ilk çok partili genel seçimler gerçekleşmiştir. Demokrat Parti (DP)'nin meclise girmesiyle birlikte Türkiye çok partili hayata giden yolda önemli bir adım atmış, 1946-1960 arasında iki partili sistem ortaya çıkmıştır.

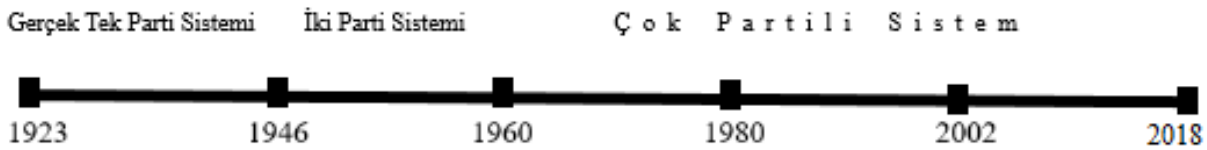
1946-1960 arasında Türkiye'de çok sayıda parti faaliyet göstermesine rağmen DP ve CHP dışında hiçbir parti mecliste etkinlik gösterememiştir (diğer partiler 14 yılda sadece 14 milletvekili çıkartabilmiştir). Dolayısıyla bu dönemin parti sistemi iki partili sistemdir.

1960 askeri darbesi Türkiye'de parti sistemini değiştirmiştir. Kapatılan DP'nin yerini doldurma amacı güden partilerin kurulması, farklı ideolojileri benimsemiş yeni partilerin faaliyet göstermesi ve küçük partileri meclise taşıyacak şekilde seçim sisteminde değişikliğe gidilmesi çok partili sisteme geçişle neticelenmiştir.

1980 askeri darbesiyle partilere ve seçim sistemine bir kez daha müdahale edilmiş ve parti sistemi tekrar şekillenmiştir. Darbeden sonra ülke üç yıl askeri rejim tarafından yönetilmiş, siyasi partilerin tamamı kapatılarak liderlerine siyaset yasağı konulmuştur. Seçim sisteminde değişikliğe gidilerek %10 ülke barajı getirilmiş ve küçük partilerin meclise girmesi zorlaştırılmıştır. 1983 genel seçimlerine Milli Güvenlik Konseyi'nin onayından geçebilen üç parti katılmıştır. Siyasi yasaklar 1987 yılında halkoylaması ile kaldırılmıştır. Dönemin koşullarında 1983 ve 1987 seçimlerinden tek başına iktidar olarak çıkan Anavatan Partisi (ANAP) Türkiye siyasetini yönlendirmeye başlamış, fakat 1991 seçimlerinde ikinci sıraya düşmüştür. 1991-2002 arasında gerçekleşen üç genel seçimde de (1991, 1995, 1999) beşer parti meclise girmeyi başarabilmiş ve koalisyon hükümetleri kaçınılmaz olmuştur.

1980 sonrası kurulan partiler 2002 sonrasında etkinliklerini kaybederken, 2001 yılında kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) meclisin ana aktörü olmuştur. Katılmış olduğu beş genel seçimden de birinci parti olarak çıkmış, bunların dördünde hükümeti tek başına kurmayı başarmıştır. Parti 2002 yılında girdiği seçimlerden birinci parti olarak çıkmış ve seçim sisteminin sağlamış olduğu avantajla aldığı oy oranının çok üstünde sandalye elde etmiştir. 2002 seçimleri sonucunda mecliste iki parti yer alırken, 2007 ve 2011 seçimlerinde meclise girebilen parti sayısı üçtür. Mecliste grubu olan parti sayısı ise dörttür; bağımsız adaylarla seçime giren Demokratik Toplum Partisi (DTP) 2007 seçimleri sonrası, Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) ise 2011 seçimleri sonrası mecliste grup kurabilmiştir. Halkların Demokratik Partisi (HDP) parti olarak girdiği 2015 seçimleri sonrası ülke seçim barajını aşarak mecliste dördüncü parti olarak yerini almıştır. Meclise giren parti sayısı olarak bakıldığında 1991 sonrasının çok partili siyasi hayatının devam ettiği görülür. Aradaki fark, 2002 öncesinin koalisyonlar dönemi, 2002 sonrasının ise tek başına hükümetler dönemi olmasıdır.

Türkiye'nin parti sistemine dair bu kısa özetten sonra 1923'ten günümüze kadar olan dönemi şu şekilde resmedebiliriz.

Şekil 1: 1923-2018 Dönemi Parti Sistemi Genel Görünümü

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında "1960-1980 arası dönem" ve "2002 sonrası dönem" parti sistemlerine dair ilgili literatür ve geliştirilmeye çalışılan yeni kavramsal araçlarla değerlendirilmeye ve tasnif edilmeye çalışılmıştır.

2. 1960-1980 Döneminin Yeniden Değerlendirilmesi: Hâkim İki Parti Sistemi

Duverger parti sistemlerini tek partili, iki partili ve çok partili olarak tasnif etmekle birlikte her bir kategoriyi de kendi içinde sınıflandırır. Çok parti sistemini iki parti sistemi ve üç parti sistemi olarak ayırır, dört partiden ötesinde hiçbir

sınıflandırmanın mümkün olmadığını belirtir (1970: 313). Bu çalışmada dört ve daha fazla partinin etkin olduğu duruma ilişkin bir sınıflandırma yapılmaya çalışılacaktır.

Neredeyse her ülkede birden fazla siyasi parti faaliyet yürütür. Her siyasi parti belirli bir grubu temsil eder ve bu bir arada bulunmanın şekil ve şartları ülkenin parti sistemini belirler. Duverger parti sisteminin ortaya çıkmasında her ülkenin kendine özgü nitelikleri ile birlikte genel niteliklerin de etkili olduğunu belirtir. Genel nitelikleri ise üçe ayırır: sosyo-ekonomik etkenler, ideolojik etkenler ve teknik etkenler (1970: 273). Birincisi toplumdaki sınıfsal yapının, ikincisi ideolojik bölünmenin, üçüncüsü ise seçim sisteminin parti sistemi üzerindeki belirleyiciliğini ifade eder. Parti sistemlerinin tasnifinde; muhalefet arasındaki rekabet, partilerin kurumsallaşma düzeyleri, vatandaşların siyasete katılmalarının kapsamı (Golosov, 2010: 541), partilerin içyapısındaki farklılıklar, ittifaklar, kutuplaşma düzeyleri gibi farklı kıstaslar kullanılmakla birlikte, Duverger'in partilerin sayısını esas alan tasnifi daha yaygın bir kullanıma ulaşmıştır. Duverger Siyasi Partiler isimli kitabında parti sistemleri başlığı altında tek partili, iki partili ve çok partili sistemleri ele alır. Tek partili sistem ile çok partili sistem arasındaki fark bariz olmakla birlikte çok partili sistem içerisindeki kategorik farklılıklar muğlaktır.

Özbudun, Duverger'in kitabını incelediği makalesinde, iki partili sistem ile çok partili sistem arasındaki yegâne farkın, iktidarı ele geçirmeye namzet olan parti sayısı olmadığını, iki partili sistemde iktidarın dışında kalan partinin iktidarı ele geçirme ihtimalinin yüksekliğinden hareketle çoğunluğa yöneleceğini, bu yönelmenin parti psikolojisini etkileyeceğini ve partinin demagojiden uzaklaşarak realistleşeceğini belirtir (1964: 41). Çok partili sistemde ise partinin gerçeklikten uzak, demagojik politikalara yönelme ihtimali yüksektir. O halde Duverger'in parti sistemleri tasnifi sayısal temelli olmakla birlikte parti-kitle iletişimi, partilerin propaganda dili ve parti politikalarının belirlenmesine dair analizleri de içermektedir.

Duverger'in iki partili sistemi Jean Blondel tarafından geliştirilmiştir. ABD, Yeni Zelanda, İngiltere, Avustralya ve Avusturya'da olduğu gibi iki partinin aldığı oy oranının %90'ı geçtiği ülkeler tipik iki partili sistemlerdir. Almanya, Kanada, İrlanda ve Belçika'daki partileri inceleyen Blondel bu ülkelerde parti sisteminin iki partili sisteme uymadığını belirtir. Önde gelen iki partinin oy toplamlarının %75 ve üstü olması ve iki büyük partinin yanında küçük, üçüncü bir partinin bulunması sebebiyle yukarıdaki örnekleri "iki buçuk parti sistemi" (two and half party system) olarak adlandırır (1968: 184). Parti sistemlerinin tasnifi konusunda çalışma yapan bir başka isim Stein Rokkan'dır. Rokkan, parti sisteminin temelini partinin aldığı oy yüzdesinden partinin elde ettiği sandalye sayısına kaydırmıştır. Partinin tabanının/oy yüzdesinin (mutlak güç) değil, meclis gücünün (görelî güç) temel alındığı bu değerlendirmede parti sisteminin ortaya çıkışında seçim sistemi oldukça önemli hale gelmektedir (Golosov, 2010: 541).

Rokkan'ın yöntemine benzer şekilde, partilerin oy yüzdeleri üzerinden değil yasama meclisinde elde ettikleri sandalye sayısı üzerinden bir parti sistemi geliştiren Alan Ware, partileri "iki buçuk parti sistemi", "bir büyük ve birçok küçük partili sistem", "iki büyük ve birçok küçük partili sistem" ve "çok partili sistem" olarak dört gruba ayırır (Ware, 1996).

Alan Siaroff Two-and-Half Party Systems (2003) isimli makalesinde parti sistemlerinin belirlenmesinde çoklu bir kıstas önerir: Partilerden birisi en az %51 oy almış ve ikinci parti ile arasındaki oran 1.8'den büyük ise "hâkim tek parti sistemi", iki parti sandalyelerin %95'inden fazlasını ele geçirmişse ve teorik olarak ikisinin de iktidarı ele geçirme potansiyeli varsa "iki partili sistem", iki partinin sandalye yüzdesi %85 ile %95 arasında ve sistem hâkim partiyi barındırmıyorsa "iki buçuk partili sistem", iki partinin sandalye yüzdesi %80'in altındaysa ve sistem hâkim partiyi barındırmıyorsa "çok partili sistem" ortaya çıkar (2003: 272). Siaroff bu makaleden üç yıl önce yayınlamış olduğu *Comperative European Party Systems* adlı kitabında partileri sekiz kategoriye ayırmıştı: "iki parti", "iki buçuk parti", "hâkim partiyi barındıran ılımlı çok parti", "iki ana partiyi barındıran ılımlı çok parti", "dengeli ılımlı çok parti", "hâkim partiyi barındıran aşırı çok parti", "iki ana partiyi barındıran aşırı çok parti" ve "dengeli aşırı çok parti" (2000: 70-71).

Alana katkı yapan diğer bir isim Sartori'dir. Sartori'nin geliştirdiği kategori "hâkim parti" sistemidir. Bu tanımlamasıyla Sartori çok partili sistem içerisinde iktidarı uzun süre elinde bulundurmaya başaran partiyi ayrı bir tasnife tabi tutmaktadır. Sartori ayrıca çok partili sistemi ılımlı ve aşırı olmak üzere ikiye ayırır ve sistem içindeki kutuplaşmalara dikkat çeker (1976: 109).

Tüm bu literatürün genel kabul gören kategorilerini bir araya getirirsek karşımıza şu şekilde bir tablo çıkar:

Tablo 1. Parti Sistemlerinin Değerlendirme Ölçütleri (1)

	TNP	NPA	Tek Başına İktidar	% V1	2PVC	VR1:2 (X)	Parti Sistemi
1.	1	1	Var	%100	-	-	Gerçek Tek Parti ²
2.	1+	1-2	Var	%90+	%95+	X > 6.0	Hegemonik Tek Parti
3.	2+	2+	Var	%51+	%70+	X > 1.8	Hâkim Parti
4.	2+	2	Var	%48+	%95+	X < 1.3	İki Parti
5.	2+	3+	Bazen	%50-	%80-%95	X < 1.3	İki buçuk Parti
6.	2+	3+	Nadiren	%50-	%70-	X < 1.5	Çok Parti

* TNP: Toplam Parti Sayısı; NPA: Meclisteki Parti Sayısı; % V1: Birinci Parti Oy Yüzdesi; 2PVC: İki Parti Oy Toplamı; VR1:2: Birinci Partinin İkinci Partiye Oy Oranı

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Bu tabloyu Türkiye siyasetine uygularsak, 1923-1946 arasının 1. satıra denk geldiğini görürüz. Bu dönemde CHP haricinde faaliyet gösteren başka bir parti yoktur. Dolayısıyla bu dönemde gerçek tek parti sistemi hakimdir .

1946-1950 arası döneme bakıldığında ise DP ve CHP'nin oluşturduğu iki partili sistem söz konusudur. 1950 seçimlerinde Millet Partisi %4.6 oy oranıyla bir milletvekili çıkarmıştır. Cumhuriyetçi Millet Partisi 1954 ve 1957 seçimlerinde %4.84 ve %7.08 oy oranlarıyla sırasıyla beş ve dört milletvekili, Hürriyet Partisi ise 1957 seçimlerinde 3.84 oy oranı ile dört milletvekili çıkarmışsa da mecliste etkinlik sağlayacak potansiyele ulaşamamışlardır. DP ve CHP'nin 1946-1960 dönemine ait seçim ve meclis verileri şu şekildedir:

Tablo 2. 1946-1960 Dönemi Oy Oranları ve Sandalye Sayıları

	Oy Oranları				Sandalye Sayısı			
	1946	1950	1954	1957	1946	1950	1954	1957
CHP	%85	%39.6	%35.29	%41.12	395	69	31	178
DP	%13	%55.2	%57.50	%47.91	66	416	502	424
2PVC/ 2PSC	%98	%94.8	%92.79	%89.03	461/465	485/487	533/541	602/610
VR1:2/SR1:2	6.5	1.3	1.6	1.1	5.9	6.0	16.1	2.3

* 2PSC: İki Parti Sandalye Toplamı; SR1:2: Birinci Partinin İkinci Partiye Sandalye Oranı

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Tabloda da görüldüğü üzere hem oy yüzdesi toplamı hem de sandalye sayısı olarak iki parti meclisi tamamen kontrol etmiştir. Oy yüzdeleri toplamı 89-98 aralığında, sandalye toplamları %98-99 aralığındadır. İki partili sistemde iki partinin oy ve sandalye toplamlarıyla birlikte birbirlerine karşı oranı da önemlidir. Şöyle ki, A partisinin %70, B partisinin %25 oy aldığı sistemde oy yüzdeleri toplamı 95 olsa da sistem iki partili değildir. İki partili sistemde oy oranlarının –Tablo 1’de görüldüğü üzere- birbirine yakın olması yani 1.3’ten küçük olması gerekir. Bununla birlikte Tablo 2’nin sağ tarafı –sandalye sayıları ve sandalye oranı- yanıltıcıdır. Seçim sisteminin temsilde adaleti sağlamadığı durumlarda bu görüntünün ortaya çıkması doğaldır. CHP ve DP’nin belirtilen dönemde birbirlerine karşı sandalye oranı 2.3 ile 16.1 arasında değişmektedir ki, iki partili sistem için bu oranlar oldukça yüksektir. İki partili sistemi belirleyen birinci partinin ikinci partiye sandalye oranından ziyade oy oranı ve iktidarı ele geçirme potansiyelidir. İki partili sistemde iktidar için yarışan iki parti mevcuttur ve bu yarış ciddi bir rekabet içerisinde geçer. 1950-1960 arası dönemde iki parti arasındaki oy oranı–seçimler itibariyle- sırasıyla 1.3, 1.6 ve 1.1 olduğu göz önünde bulundurulduğunda bir rekabetten söz edilebilir.

1960-80 arası dönemi Tablo 1’e göre değerlendirebilmek için önce bu dönemin verilerine göz atmak gerekir. Dönemin oy yüzdeleri ve sandalye dağılımı şu şekildedir.

² Tek partili sistemler otoriter ya da totaliter rejimlerde devlet ile bütünleşmiş bir partinin sürekli olarak iktidarı elinde bulundurduğu durumu ifade eder. Bu sistemler muhalefet partilerinin kurulmasına izin verilip verilmemesine göre ikiye ayrılır: gerçek tek partili sistem ve hegemonik tek parti sistemi. “Gerçek tek partili sistem” ya da “reel tek partili sistem” hukuken ve fiilen tek partinin bulunduğu, muhalefet partilerinin kurulmasına izin verilmediği parti sistemidir. Muhalefet partilerinin kurulmasına izin verilen tek parti sistemi ise “hegemonik tek parti sistemi” olarak isimlendirilir. Bu sistemde muhalefet partileri ya Tek Parti’nin güdümündedir ya da yarışmacı ve adil seçimlere izin verilmediği için iktidara gelme ya da iktidardan pay alma ihtimalleri yoktur. Hegemonik parti sistemi “hâkim parti sistemi”nden farklıdır. Şöyle ki, hâkim parti sisteminde seçimler adil ve yarışmacıdır. Yani hegemonik tek parti sistemi otoriter ve totaliter rejimlerde, hâkim tek parti sistemi ise demokratik rejimlerde ortaya çıkar.

Tablo 3. 1960-1980 Dönemi Oy Yüzdeleri ve Oy Oranları

	1961	1965	1969	1973	1977
CHP	%36.74	%28.75	%27.34	%33.29	%41.39
AP	%34.80	%52.87	%46.55	%29.82	%36.89
2PVC	%71.54	%81.62	%73.89	%63.11	%78.28
VR1:2	1.05	1.8	1.7	1.1	1.1

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 4. 1960-1980 Dönemi Sandalye Dağılımı ve Sandalye Oranları

	1961	1965	1969	1973	1977
CHP	173	134	143	185	213
AP	158	240	256	149	189
2PSC	331/450	374/450	399/450	334/450	402/450
Toplam (%)	%73	%83	%88	%74	%89
SR1:2	1.09	1.79	1.79	1.24	1.12

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Türkiye’de 1960-1980 arası dönemi açıklamada veya başka ülkelerdeki benzer dönemleri açıklamada hâkim iki parti sistemi yeni bir tasnif olarak kullanılabilir. Hâkim iki parti sistemi iki partili sistemden farklıdır. İki partili sistemde iki partinin oy ve sandalye yüzdeleri toplamı 95 ve üzeridir; ne oy oranı ne de meclis etkinliği olarak üçüncü bir partiye yer yoktur. İki partiden birisi tek başına hükümeti kurar, diğer parti ise muhalefet görevini üstlenir. Oysa 1960-1980 döneminde iki partinin oy ve sandalye yüzdeleri toplamı 95 seviyesine ulaşmamıştır.

Hâkim iki parti sistemi iki buçuk parti sisteminden de farklıdır. Blondel iki buçuk parti sistemini tanımlarken, sistemde iki büyük parti ve bir küçük partinin olduğunu belirterek, partilerin aldığı oy oranlarına göre sistemin şekillendiğini ifade etmiştir. Blondel’e göre sistemdeki iki büyük partinin oylarının toplamı %75-90 aralığında olup (Siaroff %85-95 olarak belirlemiştir), ayrıca sistemde küçük bir partinin varlığı gerekir ve hiçbir parti tek başına iktidarı ele geçirememektedir (1968: 184). Almanya’da Hristiyan Demokratlar ve Sosyal Demokratlar’ın iktidar mücadelesinde Hür Demokratlar’ın hükümetin kurulmasında belirleyici olduğu sistem, iki buçuk parti sisteminin en bariz örneğidir. İki buçuk parti sisteminde iktidara namzet iki parti vardır, fakat üçüncü küçük parti olmadan hükümet kurmak nerdeyse imkânsızdır. Türkiye’de bu rolü üstlenebilecek “buçuk” parti hiçbir zaman olmamıştır. 1960-1980 arasında nispi seçim sisteminin uygulanması ve ülke barajının olmaması sebebiyle meclisteki parti sayısı fazla olmuştur. 1961, 1965, 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde sırasıyla dört, altı, sekiz, yedi ve altı parti meclise girmiştir. CHP ve AP iki büyük parti olarak meclise egemen olmakla birlikte seçim haricinde (1965 ve 1969) tek başına hükümet çıkmamıştır. Diğer partilerin sandalye sayıları düşük olmakla birlikte onlar olmadan hükümeti kurmak mümkün değildir. 1960-1980 döneminde CHP ve AP dışında yedi farklı partinin (Yeni Türkiye Partisi, Millet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Milli Güven Partisi, Milli Selamet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve Cumhuriyetçi Güven Partisi) hükümette yer alması, mezkûr dönemin iki buçuk parti sistemiyle açıklanamayacağını gösterir.

1960-80 dönemine meclise giren parti sayısı açısından bakıldığında iki partinin etkinliği göze çarpar. Tablo 3 ve Tablo 4 incelendiğinde CHP ve AP’nin toplam oy yüzdesinin 70-82 aralığında değiştiği görülür (sadece 1973 seçimlerinde %70’in altına düşmüştür). Elde ettikleri sandalye yüzdesi ise 73-89 aralığındadır. Bu yüzdeler Tablo 1’deki çok partili sistem kıstaslarına uymamaktadır. Burada bir noktaya daha dikkat çekmek gerekir; AP’nin DP’nin varisi olduğu kabul edilirse 1960-1980 arası dönem aslında 1960 öncesi dönemin bir devamıdır. Yani mecliste 1946-1980 arasında bu iki parti baskındır. Sandalye sayısı üzerinden 1946-1980 dönemi tasnif edildiğinde ortaya şu şekilde bir tablo çıkar.

Tablo 5. 1946-1980 Döneminde CHP ile DP/AP’nin Sandalye Sayıları

	1946	1950	1954	1957	1961	1965	1969	1973	1977
CHP	395	69	31	178	173	134	143	185	213
DP/AP	66	416	502	424	158	240	256	149	189
2PSC	461/465	485/487	533/541	602/610	331/450	374/450	399/450	334/450	402/450
Toplam (%)	%99	%99	%98	%98	%73	%83	%88	%74	%89

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Görüldüğü üzere 1946-1980 arasında 34 yıl boyunca etkin olan parti sayısı ikidir. 1960 sonrasında ana aktörler değişmemiş, etkinliklerinde bir zayıflama görülmüştür. Bunun en önemli sebebi seçim sisteminin değişmesidir. Duverger'in belirttiği üzere çoğunluk usulü -neredeyse istisnasız- iki parti sistemini ortaya çıkarır. 1960 sonrası nispi sisteme geçilmesi ve ülke barajı uygulamasının olmaması iki ana partinin etkinliğini zayıflatmıştır. Aşağıdaki tabloda 1950-1980 arası dönemde bu iki partinin toplam oy yüzdeleri ve ikisi arasındaki oy oranı görülmektedir.

Tablo 6. 1950-1980 CHP ile DP/AP'nin Oy Yüzdeleri ve Oy Oranları

	1950	1954	1957	1961	1965	1969	1973	1977
CHP	%39.6	%35.29	%41.12	%36.74	%28.75	%27.34	%33.29	%41.39
DP/AP	%55.2	%57.50	%47.91	%34.80	%52.87	%46.55	%29.82	%36.89
2PVC	%94.8	%92.79	%89.03	%71.54	%81.62	%73.89	%63.11	%78.28
VR1:2	1.3	1.6	1.1	1.05	1.8	1.7	1.1	1.1

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

İki ana aktör olan CHP ve DP'nin sekiz seçimde beşinde birbirlerine karşı oy oranları 1.05 ile 1.3 arasında değişmiştir. Sekiz seçimdeki oy oranları toplamının ortalaması 1.27, 1960-1980 arası beş seçimdeki oy oranları toplamı ortalaması ise 1.19'dur. Mezkûr dönemlerde hükümetler de bu iki parti eksenli kurulmuştur. 1946-1980 arasında kurulan 30 hükümetin 22'si CHP ve DP/AP öncülüğünde kurulmuştur. 1960-80 arası dönemde kurulan 20 hükümetin ise 12'si (6 CHP + 6 AP) bu iki parti tarafından kurulmuştur. Diğer sekiz hükümet ise ya askerler tarafından kurulmuş ya da askerin desteğiyle mecliste güvenoyu alarak kurulmuş hükümetlerdir. Hükümet süreleri olarak bakıldığında 20 yıllık süreçte AP'nin yaklaşık 9 yıl, CHP'nin ise 6 yıl hükümette kaldığı görülür. Kısacası, 1960-1980 (biraz daha genişletmek gerekirse 1946-1980) aralığında kurulan sivil hükümetlerin tamamı bu iki partinin öncülüğünde kurulmuştur. İki partinin oy yüzdeleri toplamı, oy oranları, sandalye sayıları ve kurmuş oldukları hükümetler göz önünde bulundurulduğunda 1960-1980 arası dönem hâkim iki parti sistemi olarak nitelenebilir.

Hâkim iki parti sistemine benzer bir kategoriye Siaroff'un sekizli tasnifinde rastlanmaktadır. Siaroff, iki ana partiyi barındıran ılımlı çok partili sistem ve iki ana partiyi barındıran aşırı çok partili sistemden bahseder. Bu iki kategorinin kriterlerini ise şu şekilde belirler (2000: 70-81):

İki ana partiyi barındıran ılımlı çok partili sistem:

Yüzde 3 ve üzerinde oy alan parti sayısı 3 ila 5'tir.

Birinci parti ile ikinci partinin sandalye oranı 1.6'dan küçüktür.

İkinci parti ile üçüncü partinin sandalye oranı 1.8'den büyüktür.

İki ana partiyi barındıran aşırı çok partili sistem:

Yüzde 3 ve üzerinde oy alan parti sayısı beşten fazladır.

Birinci parti ile ikinci partinin sandalye oranı 1.6'dan küçüktür.

İkinci parti ile üçüncü partinin sandalye oranı 1.8'den büyüktür.

İlk iki parti sandalye toplamının meclise oranı %55-75 aralığındadır.

Türkiye'de 1960-1980 döneminin parti sisteminin Siaroff'un kriterlerine uygunluğunu tartışabilmek için dönemin verilerine bakılacak olursa karşımıza şu şekilde bir tablo çıkar:

1961, 1965, 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde meclise giren parti sayısı sırasıyla dört, altı, sekiz, yedi ve altı, %3 üç ve üzeri oy alan parti sayısı ise sırasıyla dört, dört, beş, altı ve dörttür.

- Birinci parti ile ikinci parti arasındaki sandalye oranı sırasıyla 1.09, 1.79, 1.79, 1.24 ve 1.12'dir. Beş genel seçimde birinci parti ile ikinci parti arasındaki ortalama sandalye oranı 1.38'dir.
- İkinci parti ile üçüncü parti arasındaki sandalye oranı sırasıyla 2.92, 4.32, 9.5, 3.1 ve 7.8'dir. Beş genel seçimde ikinci parti ile üçüncü parti arasındaki ortalama sandalye oranı 4.23'tür.
- İlk iki partinin sandalye toplamının meclis sandalye sayısına oranı %73-89 aralığındadır.

Bu sayısal verilere göre Türkiye'nin 1960-80 döneminin Siaroff'un "iki ana partiyi barındıran çok partili sistemler" kategorisine dâhil olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, hâkim iki parti sistemi sadece sayısal verilere dayanmamaktadır. Nitekim Duverger de parti sayılarını belirlerken onları ideolojik ve sosyolojik mahiyetlerinden

ayırmasıdır. Hâkim iki parti sisteminde de partilerin ideolojik karakterleri ve toplumsal tabanları sistemin şekillenmesinde etkilidir. Şöyle ki, Türkiye’de 1960 ile 1980 arasında hâkim iki parti konumunda olan AP ve CHP arasındaki ideolojik ayrışma, 1960 öncesi CHP ve DP merkez-çevre ilişkisinin devamıdır. Bu ayrışma, köken olarak birinci meclisteki birinci grup ve ikinci grup arasındaki usul ve politika farklılıklarına kadar götürülebilir (Ertunç, 2005: 18-28). Uzun yıllar devam eden bu ayrışma 1980-2002 arası dönemde çeşitli sebeplerden dolayı gölgede kalmıştır. Bu sebeplerden birincisi, askerinin 1980-1983 arası siyaseti doğrudan şekillendirmesi, 1983 seçimlerine yalnızca üç partinin katılmasına izin vererek 1983-1987 arası siyasete önemli oranda etki etmiş olmasıdır. İkincisi, 1991-2002 arası dönemde Refah Partisi’nin yükselişi ile partilerin -cumhuriyetçi bir refleksle- irticaya karşı birleşmeleri ve mezkûr ayrışmayı geri plana atmalarıdır. 2002’ye geldiğinde, DP-AP-ANAP geleneğine yakın olan ve söylemlerinde bu geleneğe atıf yapan (AP’yi dışarıda tutarak) AK Parti’nin yine onlar gibi tek başına iktidara gelişi ayrışmayı tekrar gün yüzüne çıkarmıştır. İktidarının ilk yıllarında AK Parti’nin Millî Görüş çizgisinin devamı olduğu öne sürülerek 1991-2002 yıllarındaki gibi cumhuriyetçi-laik tepkiler verilse de Parti kurucuları bu iddiaları reddetmiş, demeçlerinde ve propagandalarında Necmettin Erbakan’dan ziyade Adnan Menderes ve Turgut Özal’a atıf yapmışlardır.

Hâkim İki Parti sistemi genelde ideolojik ayrışmayı da barındırır. Farklı ideolojiyi ve yaklaşımı temsil eden iki ana aktör partinin yanı sıra bu ayrışmanın tarafı olan daha küçük partiler de sistem içerisinde yer bulur. Ayrışmanın dışında kalan ve sistem açısından marjinal olarak değerlendirilen partilerin bulunması da muhtemeldir. Türkiye’de hâkim iki parti (CHP ve AP) arasındaki bölünmenin parametreleri şu şekilde ifade edilebilir :

- Devletin niteliğine dair görüş farklılığı yoktur. Her ikisi parti de Atatürkçü olmakla birlikte birincisi Atatürkçülüğü sistemin merkezine yerleştirir.
- Yöneten yönetilen ilişkisi: birincisi elitist, ikincisi popülisttir.
- İktisadi politikalar: birincisi devletin ekonomide aktif rol aldığı karma ekonomi modelini savunurken, ikincisi piyasanın daha aktif olduğu liberal ekonomi modelini benimser ve küresel iktisadi sistemle bütünleşme taraftarıdır.
- Birincisi cumhuriyetçi, diğeri demokratik cumhuriyet yanlısıdır.
- Taban olarak: birincisi büyük sermaye, bürokrasi, memur, eski kentli sınıf, ikincisi büyük sermaye, ticaret burjuvazisi, yeni kök salmaya başlayan sanayici sınıfı, büyük toprak çiftçisi, köylü, işçi ve yeni kentli sınıfa dayanır.
- İktisadi yatırımlar: birincisi karma iktisadi savunur, ikincisi ağır sanayi ve büyük alt yapı yatırımlarına önem verir.
- Parti tipi olarak: birincisi kadro partisi, ikincisi kitle partisidir.
- Dış politika: iki kutuplu dünyada birincisi temkinli Amerikancı, diğeri Amerikancıdır.

Hâkim iki parti sistemi hem sayısal hem de ideolojik temellere dayanmaktadır. Yukarıdaki tüm değerlendirmelerden sonra sistemin özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. İki partinin oy yüzdeleri toplamı 70-90 aralığındadır
2. İki partinin sandalye sayıları toplamının meclis toplam sandalyes sayısına oranı %70-90 aralığındadır.
3. İki partinin birbirine karşı oy ve sandalye oranı 1.5’ten büyük değildir.
4. Yukarıdaki sayısal koşullar en az üç seçim dönemi boyunca devam eder. (Türkiye’de 1960-1980 dönemde beş seçim boyunca devam etmiştir. 1980 darbesi gerçekleşmeseydi, birkaç dönem daha devam etmesi muhtemeldi)
5. Kurulan hükümetlerde iki ana aktör partiden birisi ya tek başına hükümeti kurar ya da hükümetin büyük ortağıdır.
6. Partiler arasında ideolojik bölünme mevcuttur.
7. Diğer partiler bu ideolojik bölünmenin dışında değildir (mesela A kutbundaki büyük partinin küçük partiyle birleşme sebebi ideolojik ayrışmadan ziyade liderlerin karakterleri veya küçük politika farklılıklarıdır. Bir kutuptaki partiler karşı kutba karşı birbirlerine yakın durur).

3. 2002 Sonrasının Değerlendirilmesi

Çalışmanın başında 1960-2018 arası dönem çok partili sistem olarak nitelendirilmişti. Bir önceki başlıkta 1960-1980 döneminin hâkim iki parti sistemi olarak isimlendirilebileceği gösterilmeye çalışıldı. Bu başlıkta ise 2002 sonrası dönem Tablo 1’e göre değerlendirmeye çalışılmıştır. Tablo 1’e hâkim iki parti sisteminin de eklenmesiyle oluşturulan yeni tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 7: Parti Sistemlerinin Değerlendirme Ölçütleri (2)

	TNP	NPA	Tek Başına İktidar	% V1	2PVC	VR1:2 (X)	Parti Sistemi
1.	1	1	Var	%100			Gerçek Tek Parti
2.	1+	1-2	Var	%90+	%95+	X > 6.0	Hegemonik Tek Parti
3.	2+	2+	Var	%51+	%70+	X > 1.8	Hâkim Parti
4.	2+	2	Var	%48+	%95+	X < 1.3	İki Parti
5.	2+	2+	Bazen	%50-	%70-90	X < 1.5	Hâkim İki Parti
6.	2+	3+	Bazen	%50-	%80-%95	X < 1.3	İki buçuk Parti
7.	2+	3+	Nadiren	%50-	%70-	X < 1.5	Çok Parti

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Tabloda görüldüğü üzere parti sisteminin tespitinde birinci partinin oy yüzdesi, ilk iki partinin oy ve sandalye yüzdeleri toplamı ve iki partinin kendi aralarındaki oy ve sandalye oranları belirleyicidir. 2002 sonrası parti sistemine dair aşağıdaki tablo da bu kriterler doğrultusunda oluşturulmuştur.

Tablo 8: 2002-2018 Döneminde İlk İki Partinin Oy Yüzdeleri ve Sandalye Sayıları

	2002	2007	2011	2015 Haziran	2015 Kasım
% V1	%34.1	%46.5	%49.8	%40.8	%49.5
% S1	%66.3	%62	%59.4	%46.9	%57.6
VR1:2	1.7	2.2	1.9	1.6	1.9
SR1:2	2.0	3.0	2.4	1.9	2.3
2PVC	%53.8	%67.4	%75.8	%65.8	%74.8
2PSC	%98	%82	%84	%70	%82

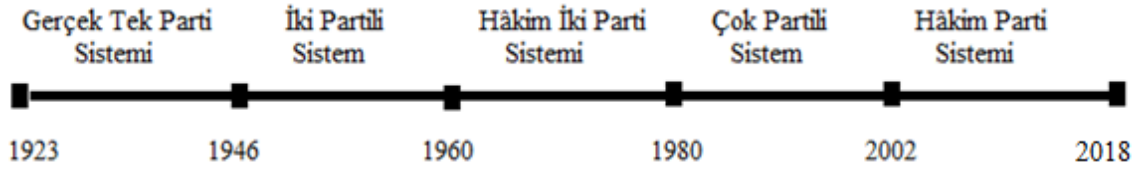
* % S1: Birinci Parti Sandalye Yüzdesi

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Bu veriler Tablo 7'ye göre değerlendirildiğinde; birinci partinin oy oranı %50 civarı ve altı olduğu için hâkim parti, iki parti, hâkim iki parti, iki buçuk parti ve çok parti sistemleri aranabilir. Diğer verilerle birlikte değerlendirildiğinde ise şu yorumlar yapılabilir.

- İlk iki partinin oy yüzdeleri toplamı 80'nin altında kaldığı için iki partili veya iki buçuk partili sistem olarak tanımlanabilme imkânı yoktur.
- Hâkim iki parti sistemi olduğunu söylemek de mümkün değildir; oy yüzdeleri toplamı iki kez 75'in üzerine çıkmış olmakla birlikte oy oranı 1.5'in altında değildir; 1.6 ile 2.2 arasında değişmiştir. Ayrıca ikinci parti hiçbir zaman tek başına hükümet kuramamış ya da hükümetin ortağı olamamıştır; iktidarı ele geçirmeye yönelik yarışmacı bir rekabetten bahsedilemez. Bu dönemde kurulmuş olan sekiz hükümetin yedisi birinci parti tarafından kurulmuştur, diğeri hükümet ise 7 Haziran 2015 seçimlerinden sonra oluşturulan Seçim Hükümeti'dir.
- Çok partili sistemlerde tek başına hükümet nadiren kurulur, koalisyon hükümetlerine daha sık rastlanır. Bu sistemlerde partiler arası oy farkı da yüksek değildir ve seçimler rekabet içerisinde geçer. Türkiye'de 1987-2002 arası dönem çok partili sistemin tipik örneği olmakla birlikte 2002 sonrası için çok partili sistem nitelemesi uygun olmayacaktır.
- O halde son seçenek olarak hâkim parti aranabilir. Şöyle ki, 2002 sonrasında birinci partinin oy yüzdesi genelde 40'ın üzerindedir (beş seçimin ortalaması %44) ve iki defa %50'ye ulaşmıştır. İkinci parti ile oy oranı 1.6 ile 2.2 arasında değişirken, sandalye oranı 1.9 ile 3.0 arasında değişmiştir. Bu durumda sistemin hâkim parti sistemine daha yakın olduğu değerlendirmesini yapmak mümkündür.

Bu değerlendirmelerden sonra Türkiye'de 1923-2018 yılları arasında parti sisteminin dönüşümü şu şekilde gösterilebilir:

Şekil 2: 1923-2018 Döneminde Türkiye’de Parti Sistemi

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan bugüne parti sistemini tasnif etmeyi deneyen bu çalışma 1960-1980 dönemine yeni bir yorum getirmeye çalışmıştır. Çalışmanın incelediği 1923-2018 döneminde Türkiye’nin parlamenter sistem ile yönetilmiştir. 2017 yılında gerçekleşen halk oylaması ile hükümet sistemi değişmiş ve başkanlık sistemine geçilmiştir. 24 Haziran 2018 genel seçimleri ile birlikte yürürlüğe giren yeni sistemle birlikte parti sisteminin değişmesi kısa veya orta vadede muhtemeldir.

Hükümet sisteminin parti sistemini doğrudan belirlemediği bilinmektedir. Mesela parlamenter sistemi uygulayan ülkelerde farklı parti sistemleri görmek mümkündür. Ya da başkanlık sistemi genelde birkaç partinin etkin olduğu bir sistemken Brezilya’nın “koalisyoncu başkanlık” olarak nitelenen sisteminde yirmiden fazla partinin meclise girmesi olağan hale gelmiştir. Başkanlık sisteminin Türkiye’de parti sistemini nasıl etkileyeceğini öngörmek zor olmakla birlikte bu süreçte parti sistemine etki edebilecek muhtemel gelişmeler şunlar olacaktır:

- Meclisten ziyade yürütme organı siyasetin merkezine yerleşeceği için parti sistemi başkanlık yarışına göre şekillenecektir.
- Yeni sistem seçmenlerin oy verme davranışlarını değiştireceği için kısa-orta vadede kurulan seçim ittifakları iki ya da üç partili sistemi ortaya çıkarabilir.
- Seçime dair teknik düzenlemeler parti sistemini etkileyecektir. Ülke seçim barajı oranının %5’e çekilmesi, “dar bölge - basit çoğunluk” sistemine geçilmesi ya da seçimlerin iki turlu olması gibi muhtemel değişiklikler parti sistemi üzerinde daha belirleyici olacaktır.

Başkanlık sisteminin uygulanmaya başlamasından itibaren yapılacak olan çalışmalar, bir ülkede hükümet sisteminin değişmesinin parti sisteminin değişimine ne ölçüde etki ettiğini analiz etme imkânı da bulacaktır. Hükümet sistemlerinin çok ender değiştiği düşünüldüğünde, Türkiye’deki mevcut değişim, parti sistemi - hükümet sistemi ilişkisini araştırmak adına önemli bir çalışma sahası sunmaktadır.

Son olarak, Türkiye’de parti sistemlerinin genellikle klasik tasnifler üzerinden çalışıldığı görülmektedir. 70li yıllardan itibaren matematiksel formüllere dayanan hesaplamalarla parti sistemlerinin çalışıldığı ve günümüzde bu çalışmaların ağırlıklı bir yer tuttuğu görülmektedir. Laakso ve Taagepera’nın geliştirmiş oldukları formülle hesapladıkları “etkin parti sayısı” yöntemi parti sistemlerine yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu yöntemlerin kullanımı Türkiye’de parti sistemi çalışmalarına yeni açılımlar getirebilir.

Kaynakça

- Ahmad, F. (1996). *Demokrasi sürecinde Türkiye*. (çev. A. Fethi). 2. Baskı. İstanbul: Hil Yayınları.
- Blondel, J. (1968). Party systems and patterns of government in Western democracies. *Canadian Journal of Political Science*, 1(2), 180-203.
- Çavdar, T. (2013). Türkiye’nin demokrasi tarihi: 1950’den günümüze. (5. Baskı). Ankara: İmge.
- Daalder, H. (1966). Parties, elites, and political developments in Western Europe. In J.La Palombara & M. Weiner (Eds.). *Political parties and political development*. (ss. 43-77). Princeton: Princeton University Press.
- Dunleavy, P. & François, B. (2003). Constructing the number of parties. *Party Politics*, 9(3), 291-315.
- Duverger, M. (1970). Siyasi partiler. (çev. E. Özbudun). İstanbul: Bilgi Yayınları.
- Ertunç, A. C. (2005). Cumhuriyetin tarihi. (3 baskı). İstanbul: Pınar Yayınları.

- Golosov, G. (2010). Party system classification: A methodological inquiry. *Party Politics*, 17(5), 539-560.
- Huntington, S. (1991). *The third wave: Democratization in the late twentieth century*. University of Oklahoma
- Kesselman, M. (1966). French local politics: A statistical examination of grass roots consensus. *American Political Science Review*, 60(4), 963-973.
- Laakso, M. & Taagepera, R. (1979). Effective number of parties: A measure with application to West Europe. *Comparative Political Studies*, 12(1), 3-27.
- Lipset, M. & Rokkan, S. (1967). *Party systems and voter alignments: Cross-national perspectives*. New York: Free Press.
- Mair, P. (1997). *Party system change: Approaches and interpretations*. New York: Oxford University Press.
- Michel, R. (1915). *Political parties: A sociological study of the oligarchical tendencies of modern democracy*. (çev. E. Paul & C. Paul). New York: Hearst's International Library Co.
- Ostrogorski, M. (1902). *Democracy and the organization of political parties*. (çev. F. Clarke). London: Macmillan.
- Özdemir, H. (2005). Siyasal tarih (1960-1980). S. Akşin (Ed.). *Türkiye tarihi* 4. (ss. 227-296). (8. Baskı). İstanbul: Cem.
- Özbudun, E. (1995). Seçim sistemleri ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44(1), 521-539.
- Özbudun, E. (2011). *Türkiye’de parti ve seçim sistemi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Özbudun, E. (1964). M. Duverger’in siyasi partiler’i ve siyasi partilerin incelenmesinde bazı metodolojik sorunlar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21(1-4), 23-51.
- Rae, D. W. & Taylor, M. (1970). *The Analysis of Political Cleavages*. New Haven: Yale University Press.
- Sartori, G. (1976). *Parties and party systems*. Cambridge: Cambridge University.
- Siarroff, A. (2000). *Comparative European party systems: An analysis of parliamentary elections since 1945*. New York: Garland.
- Siarroff, A. (2003). Two and a half party systems and the comparative role of the half. *Party Politics*, 9(3), 267-290.
- Ware, A. (1996). *Political parties and party systems*. New York: Oxford University.
- Wildgen, J. (1971). The measurement of hyperfractionalization. *Comparative Political Studies*, 4(2), 233-243.

Extended Abstract

Aim and Scope

While party systems were classified as one-party, two-party and multi-party systems in the process of emergence of the literature, the subsequent studies have elaborated and extended this classification. Although a considerable amount of research has been devised to examine Turkey’s party system, no research devoted to analyzing the 1960-1980 period was detected. So this paper aims to reconsider Turkey’s party system in the period of 1960-1980.

Methods

Maurice Duverger classified party systems by using number of parties as the base. Stein Rokkan shifted this base to the percentage of seats. This study tabularized classification criteria of political parties bu using both techniques. To evaluate Turkey’s party system, the elections held in the aforesaid period in Turkey were searched in consideration of these criteria and five elections were detected; 1961, 1965, 1969, 1973, 1977. For these elections, the percentage of votes, the percentage of seats were acquired, the vote ratio and seat ratio were calculated. The results unveiled that the Assembly was dominated by two parties; CHP (Republican People’s Party) and AP (Justice Party). By considering AP was the successor of DP (Democrat Party), the research was extended to involve pre-1960 elections; elections held in 1946, 1950, 1954, 1957 were analyzed with the same criteria.

Findings

Based on the existing literature, it was determined that the party system is classified according to the following criteria.

Table 1. The Criteria for Party Systems

	TNP	NPA	Govt. alone	% V1	2PVC	VR1:2	Party system
1.	1	1	Always	%100	-	-	Real single party
2.	1+	1-2	Always	%90+	%95+	X > 6.0	Hegemonic single party
3.	2+	2+	Regularly	%51+	%70+	X > 1.8	Dominant party
4.	2+	2	Normally	%48+	%95+	X < 1.3	Two-party
5.	2+	3+	Rarely	%50-	%80-%95	X < 1.3	Two-and-half party
6.	2+	3+	Seldom	%50-	%70-	X < 1.5	Multi-party

* TNP: Total Number of Parties; NPA: Number of Parties in the Assembly; % V1: Percentage of Votes of 1st Party, 2PVC: Two-Party Vote Concentration, VR1:2: Vote Ratio of First to Second

Source: Compiled by the author

Data set for the 1960-1980 period in Turkey searched, the following results were obtained.

Table 3. Percentage of Votes and Ratio of Votes for 1960-1980 Period

	1961	1965	1969	1973	1977
CHP	%36.74	%28.75	%27.34	%33.29	%41.39
AP	%34.80	%52.87	%46.55	%29.82	%36.89
2PVC	%71.54	%81.62	%73.89	%63.11	%78.28
VR1:2	1.05	1.8	1.7	1.1	1.1

Source: Compiled by the author

Table 4. Number of Seats and Ratio of Seats for 1960-1980 Period

	1961	1965	1969	1973	1977
CHP	173	134	143	185	213
AP	158	240	256	149	189
Total Seats	331/450	374/450	399/450	334/450	402/450
SR1:2	1.09	1.79	1.79	1.24	1.12
Total (%)	%73	%83	%88	%74	%89

* SR1:2 Seat Ratio of First to Second

Source: Compiled by the author

The results in these tables were analyzed according to the criteria figured in Table 1. The analysis of data found out that none of the existing classifications are adequate to explain Turkey's party system in the 1960-1980 period. So, in this paper, a new category named "pre-dominant two-party system" was coined. The parameters of this new category are as follows:

1. 2PVC is in the range of 70-90 %.
2. 2PSC is in the range of 70-90 %.
3. VR1:2 or SR1:2 is not greater than 1.5.
4. The numerical conditions continue for at least three election periods.
5. One of the two main parties either forms government alone or is the major partner of the government.
6. There is an ideological division between the two parties.
7. The other parties are not excluded from this ideological division.

Conclusion

The aim of the paper was to explore Turkey's party system for the 1960-1980 period. As the paper asserts, the existing party system classifications are not adequate to categorize this period. Therefore, in this paper, a new category named pre-dominant two-party system was suggested, and the criteria of this system were defined.

While developing the classification, the seat ratio and the vote ratio were taken as base. In last decades, the political scientists have been working on party systems over "the effective number of parties". This method, which was developed by Markku Laakso and Rein Taagepera to measure effective number of parties through a mathematical formula, seldomly used to study party systems in Turkey. Further studies based on this technique may provide new perspectives to classify and analyze party systems in Turkey.